

Шапошник Оксана Миколаївна, аспірант кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Received October 23, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Стаття присвячена проблемі адекватного відтворення ознак характерологічного контексту фентезі у перекладі. Розглянуто наукові погляди дослідників різних лінгвістичних шкіл (британської / американської та східноєвропейської) стосовно особливостей організації системи персонажів фентезі та визначено основні диференційні ознаки. Встановлено характер розбіжностей у сприйнятті особливостей персонажного контексту фентезі та їхній вплив на процес і результат перекладу. Для створення адекватного трансляту перекладач повинен враховувати жанрово-стилістичні очікування цільової аудиторії. Натомість, розбіжності у сприйнятті жанрово-стилістичної домінанти фентезі, зокрема особливостей характерологічного контексту в різних літературних традиціях обумовлюють відмінності в жанрово-стилістичних очікуваннях реципієнтів вихідного тексту та тексту перекладу. Для створення адекватного тексту перекладу (далі – ПТ) транскодувач повинен обов'язково відтворити інваріантні з точки зору цільової культури текст-типологічні ознаки фентезі на рівні характерологічного контексту.

Ключові слова: фентезі, характерологічний / персонажний контекст, переклад, жанрово-стилістичні очікування, міфологічні персонажі.

Вступ. Система персонажів будь-якого тексту залежить від його жанрової приналежності. Окрім цього, жанр також обумовлює ступінь індивідуалізації персонажів та способи зображення характерів. Ця закономірність набуває важливого значення у проекції перекладу, а відтак повинна бути врахована під час транскодування вихідного тексту (далі – ВТ). У залежності від типу тексту, перекладачу необхідно зважати, у який спосіб зображується той чи інший персонаж у ВТ та, наскільки узагальненим або індивідуалізованим постає його образ [6].

Персонажний контекст постає одним із елементів жанрової стилістичної домінанти (термін М.О. Новикової) [6] будь-якого типу тексту, тому його особливості повинні бути адекватно відтворені у перекладі. Особливо це стосується фентезі, адже характерологічний контекст разом із хронотопом відіграють найважливішу роль в ідентифікації цього жанру. Питання відтворення у перекладі характерологічного контексту фентезі досі не було всебічно досліджене на теренах ані українського, ані зарубіжного перекладознавства, а відтак набуває необхідності висвітлення.

Стислий огляд публікацій з теми. В українській науковій площині питанням відтворення особливостей характерологічного контексту опікуються відомі науковці Демецька В.В. [2], Новикова М.О. [6], Шама І.М. [7].

Мета наукової статті полягає у розмежуванні ознак характерологічного контексту фентезі з точки зору різних літературних традицій (британської / американської та східнослов'янської) та виокремленні, з огляду на встановлені відмінності, перекладознавчих

проблем, пов'язаних з транскодуванням текстів фентезі.

Матеріали та методи. Під час дослідження, результати якого висвітлені у статті, ми послуговувалися компаративним та контрастивним методами аналізу для встановлення конвергентних і дивергентних ознак персонажного контексту фентезі з точки зору різних літературних традицій. Також застосовувався дескриптивний метод аналізу для зазначення характерологічних ознак англomовного фентезі, інваріантних для тексту фентезі в українському перекладі.

Результати та їх обговорення. Про систему персонажів фентезі, як і в цілому про сам жанр, у різних літературних традиціях (британській / американській та східнослов'янській) існують різні уявлення.

До характерологічної системи англomовної фентезі відносять напрочуд різних персонажів без жодних закономірностей або обмежень. Серед них зустрічаються як звичні казкові герої: чарівники, чаклуни, відьми, велетні, тварини, наділені людською мовою, так і живі іграшки, привиди. Також до цього переліку долучаються будь-які міфічні істоти [9; 11; 13]. М. Ніколаєва висуває тезу про те, що загальновідомі образи з'являються у фентезі осучасненими, наприклад, джин замість чарівної лампи мешкає у пивній бляшанці [13]. Підтримуючи точку зору про будь-які варіації персонажного фону, знаний дослідник фентезі Б. Аттебері погоджується, що персонажі у даному типі тексту можуть робити все, що завгодно: літати, жити вічно, розмовляти з тваринами, перевтілюватися у божества чи перетворюватися на комах [9].

Головний герой фентезі – пересічна особа, яка може жодним чином не виділятися з-поміж інших. Ав-

тор навіть намагається переконати читачів у тому, що головний герой у чомусь схожий на кожного з них [13; 14]. Навіть існує точка зору, згідно з якою протагоністу бракує наснаги та відваги для виконання героїчних завдань [13], або ж його шляхетні якості приховані за маскою пересічності [10]. Лише за декількома винятками характери у текстах фентезі одноманітні, пласкі, штучні [12]. До того ж відзначається розподіл персонажів винятково на позитивних та негативних, відсутність у героїв будь-яких вагань, сумнівів або можливості морального вибору. М. Ніколаєва, послуговуючись саме цією ознакою характерологічного контексту, навіть уподібнює принципи побудови системи персонажів фентезі та літературної казки [13].

Попри все зазначене, серед багатьох зарубіжних теоретиків жанру фентезі певно лише М. Ніколаєва виділяє у своїй класифікації *постмодерністську фентезі*. Цей жанровий різновид передбачає дещо інші ознаки характерологічного контексту. Персонажі *постмодерністської фентезі*, як головні, так і другорядні позбулися розмежування на позитивних та негативних. Зазираючи наперед та враховуючи відмінні уявлення про фентезі з точки зору різних текст-типологічних підходів, треба неодмінно вказати, що саме *постмодерністська фентезі* за характерологічними ознаками наближується до жанру фентезі як такого у східнослов'янській літературній традиції [13].

Отже, система персонажів фентезі в британській / американській літературних традиціях не детермінована жодним критерієм. У даному типі тексту можуть діяти будь-які герої: чудернацькі фантастичні істоти, чарівні персонажі, міфічні створіння, загальновідомі характери та алюзивні до них образи або персонажі, створені авторовою уявою у рамках певного тексту. Фентезійні персонажі можуть не виділятися відважними вчинками, фізичною або духовною силою, рідкісними чеснотами.

Героям англійської фентезі не властиві розгалужені характери, можливість до морального вибору, особистісного розвитку; їхні образи не багатогранні. Винятком слугує лише *постмодерністська фентезі*, персонажний контекст якої заперечує розподіл характерів на виключно позитивних та негативних, а також передбачає більш майстерно збудовані образи.

Попри зацікавленість українських науковців у вивченні окремих аспектів жанру фентезі, на теренах української лінгвістики бракує наукових розвідок, присвячених всебічному дослідженню саме системи персонажів фентезі. Тому у теоретичному обґрунтуванні текст-типологічних ознак фентезі на рівні характерологічного контексту, інваріантних з точки зору східнослов'янської літературної традиції, ми будемо спиратися в основному на праці російських, білоруських та польських науковців, але поряд з цим також враховані й окремі розвідки українських дослідників.

Близькоспоріднені слов'янські народи мають спільний культурний простір. Це, у свою чергу, дозволяє говорити про близькість, а то й про певний збіг жанрових систем національних літератур. Окрім цього, українські дослідники, з одного боку, та російські, білоруські, польські – з іншого, мають спільне бачення основних жанроутворювальних контекстів фентезі (хронотопного, тематичного). Це слугує підґрунтям

для узагальнення наукових поглядів дослідників з різних східноєвропейських країн стосовно жанрових ознак фентезі. А отже, можна екстраполювати в українську наукову площину та вважати закономірними теоретичні положення російських, польських, білоруських науковців наразі стосовно організації персонажного контексту фентезі.

Жанр фентезі бере свій початок від англосаксонської традиції, але під впливом східнослов'янської міфопоетичної свідомості зазнає певних змін. Тому жанрово-стилістична домінанта даного типу тексту у східнослов'янській літературній традиції частково зберігає ознаки фентезі британської / американської традиції, але й відзначається багатьма набутими.

Так, за ознаками персонажного контексту фентезі у східнослов'янській літературній традиції відрізняється від текстів англійської фентезі. Поруч із казковими героями зазначається обов'язкова присутність міфологічних персонажів, героїв фольклору. У той чи інший текст образ персонажу залучається цілком або частково, в залежності від ідейного задуму [1; 4; 5; 8].

Створюючи персонажний фон текстів фентезі, автори, як правило, послуговуються системою образів національної міфології або найчастіше західноєвропейської, чи змінюють відомі міфічні образи у відповідності до власної міфосистеми [1; 8]. Тому найбільш популярні сьогодні такі фентезійні персонажі: боги, демони, ангели, ельфи, гноми, тролі, гобліни, дракони, привиди тощо. Також можуть зустрічатися різноманітні образи з грецької міфології, як-от пегас, кентаври, гарпії, дріади; джини з мусульманської міфології тощо. Натомість героями слов'янської фентезі постають представники виключно слов'янської міфології та фольклору: русалки, мавки, водяники, лісовики, домовики, упирі та інші образи народної демонології.

У східнослов'янській літературній традиції герої фентезі – непересічні особистості, багатогранні у своїх якостях. Вони відзначаються розумом, силою, впевненістю, незалежністю. Важлива місія лягає на плечі надзвичайної, унікальної людини [1; 8]. Протагоніст від початку має певну винятковість, дивність. Він стає обранцем для виконання героїчної місії та починає свій шлях боротьби або у первинному, знайомому світі, або у вторинному, фантастичному світі. Ця його надзвичайність підкреслюється з обох сторін: через чужість світу та чужість героя у цьому світу [1; 3].

У системі персонажів фентезі убачається також відсутність абсолютного Добра та Зла. Герої не розділяються виключно на позитивних та негативних. У характерах персонажів поєднуються як чесноти, так і вади. Тому так часто у даному типі тексту зустрічаються такі негативні персонажі, які, тим не менш, наділені низкою талантів та природними даними: гострим розумом, відвагою, приємною зовнішністю, харизмою. Жанр фентезі створив образ “привабливого лиходія”, який завдяки своїм особистим якостям перевершує навіть позитивних персонажів [8].

У текстах фентезі важливою виявляється не тільки психологія внутрішнього світу персонажу, але у фокусі уваги перебувають також стосунки між героями. На відміну від героїв казок, які позбавлені характерів та емоцій, персонажний фон фентезі різниться як за образами, так і за їхніми характерами [8]. За визна-

ченням дослідниці О.М. Ковтун, “герої fantasy – завжди психологічно розроблені, нехай з більшою або меншою <...> глибиною, характери, які запам’ятовуються яскравіше за раціонально-фантастичні, казкові та міфологічні персонажі” [3].

Таким чином, можна зробити висновок стосовно організації персонажної системи фентезі у східнослов’янській літературній традиції. Інваріантною ознакою характерологічного контексту постає наявність міфологічних або фольклорних героїв. Частіше за всі інші у текстах даного жанру наразі зустрічаються персонажі західноєвропейської міфології, або ж вони слугують прототипами для нових образів. Спонука цього – у надзвичайній популярності творів Дж.Р. Толкіна, основу яких складає як раз кельтська міфологія.

Герої фентезі наділені розгалуженими характерами, нетиповими рисами. Головний персонаж фентезі – це завжди неординарна, харизматична особистість, яка завжди помітно виділяється серед натовпу. Якщо у текстах фентезі персонажу властиві негативні риси, йому притаманні також і позитивні якості, наприклад гострий розум, приємна зовнішність, будь-які обдарування.

Усе зазначене дозволяє зробити висновок про неординарне сприйняття інваріантних ознак характерологічного контексту фентезі у британській / американській та східнослов’янській літературних традиціях.

Персональний фон фентезі у британській / американській традиціях представляють будь-які чарівні герої, казкові або міфічні істоти, фантастичні створіння, одухотворені рослини та предмети. Протагоністом може виявитися звичайна, пересічна особа, якій може навіть забракнути відваги для боротьби зі злом. Варіативною ознакою фентезі є наявність розгорнутих і психологічно розроблених характерів героїв та розмежування персонажів виключно на позитивних та негативних.

У східнослов’янській літературній традиції інваріантною ознакою фентезі на рівні характерологічного контексту постає присутність міфологічних та фольклорних персонажів. Протагоніст у текстах даного жанру – завжди унікальна, надзвичайна особистість, якій може бути притаманна неординарність, навіть дивність, але у жодному разі не типовість і пересічність. Більше того, психологічно розроблені образи властиві усім персонажам фентезі; завдяки цьому вони швидко впадають в око читачам та запам’ятовуються краще за героїв інших фантастичних жанрів. Відсутність однозначного поділу персонажів на цілком позитивних і цілком негативних та зрівняння сил Добра і Зла на рівні характерологічного контексту втілюється в образі “привабливого лиходія”.

Проведене нами розмежування особливостей персонажної системи фентезі важливе з точки зору жанрової теорії перекладу. Зазначені відмінності в особливостях характерологічного контексту свідчать зага-

лом про те, що жанрово-стилістична домінанта фентезі різниться у британській / американській та східнослов’янській літературних традиціях. Отже, для створення адекватного тексту перекладу фентезі, ці відмінності необхідно обов’язково враховувати при транскодуванні.

Згідно зі засадами прагматики перекладу, транслят повинен виконувати ті ж самі функції, що й оригінал тексту, здійснювати однаковий з ВТ вплив на реципієнта та у цілому відповідати жанрово-стилістичними очікуваннями цільової аудиторії. При транскодуванні фентезі перекладачу необхідно створити такий ПТ, який за своїми текст-типологічними ознаками, а надто – характерологічними ознаками, відповідатиме фентезі саме у приймаючій культурі, а не вихідній. Враховуючи, що інваріантні ознаки персонажного контексту фентезі різняться в залежності від лінгвокультурної традиції, відповідно, у процесі перекладу тексти даного жанру повинні піддаватися прагматичній адаптації або отримувати інше жанрове визначення.

І в англо-українському, і в україно-англійському напрямках перекладу транскодувач, нехтуючи типологічними ознаками фентезі у приймаючій культурі, може припуститися суттєвих помилок. Але якщо при перекладі української фентезі англійською мовою транскодувач несвідомо знівелює деякі, хоч і суттєві, ознаки персонажного контексту ВТ, ПТ все ж буде упізнаватися як фентезі англомовним читачем.

Однак у результаті перекладу українською мовою окремої групи текстів англомовної фентезі зміни торкнуться у цілому жанрової приналежності трансляту. Оскільки при буквальному відтворенні засобами мови перекладу усіх характерологічних особливостей англомовної фентезі, не вдаючись до стратегії прагматичної адаптації, ми отримаємо ПТ, який за текст-типологічними ознаками не відповідатиме даному жанру в приймаючій культурі. На рівні персонажного контексту ПТ фентезі повинні простежуватися міфічні герої, ґрунтовно розроблені з психологічної точки зору характери персонажів та образ унікальної особистості протагоніста. Відсутність цих ознак призведе до того, що ПТ не упізнаватиметься українською читачкою аудиторією як фентезі, натомість ідентифікуватиметься реципієнтами як суміжний до фентезі тип тексту – літературна казка, або будь-який інший жанр фантастичної літератури.

Висновки. Інваріантні ознаки характерологічного контексту фентезі різняться з точки зору різних літературних традицій. Особливо важливого значення ці відмінності набувають у фокусі перекладу. Для створення адекватного ПТ транскодувач повинен враховувати жанрово-стилістичні очікування цільової аудиторії. Проведене нами дослідження дозволило виокремити інваріантні текст-типологічні ознаки фентезі на рівні персонажного контексту, відтворення яких при перекладі дозволить створити адекватний ПТ з точки зору приймаючої культури.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Гусарова А.Д. Тип повествования фэнтези (Сверхъестественность как жанровый критерий) / Гусарова А.Д. // Русская фантастика на перекрестье эпох и культур: материалы

междун. научн. конф., 21-23 мар. 2006 г. – М., 2007. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://www.proza.ru/2010/06/06/972>.
Gusarova A.D. *Tip povestvovaniya fentezi (Sverkhestestvennost kak zhanroviiy kriteriy)* [Type of Narration in Fantasy (Super-

naturalism as a Genre Criterion) / Gusarova A.D. // *Russkaya fantastika na perekrestye epokh i kultur*. – [E-source] Access: <http://www.proza.ru/2010/06/06/972>.

2. Демецька В.В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми / Демецька В.В. – Херсон: Норд, 2006. – 378 с.

Demetska V.V. Teoriya adaptatsii: kros-kulturni ta perekladoznavchi problemy [Theory of Adaptation: Cross-Cultural and Translational Aspects] / Demetska V.V. – Kherson: Nord, 2006. – 378 p.

3. Ковтун Е.Н. Поэтика необычайного: художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (на материале европейской литературы первой половины XX века) / Елена Николаевна Ковтун. – М.: МГУ, 2000. – 308 с. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://www.fedydiary.ru/html/052011/13052011-06a.html>.

Kovtun E. Poetika neobychnogo: khudozhestvennye miry fantastiki, volshebnoy skazki, utopii, pritchi i mifa (na materiale evropeyskoy literatury pervoy poloviny XX veka) [Poetics of the Extraordinary: Artistic Worlds of Fantastic Literature, Fairy Tale, Utopia, Parable and Myth (Case Study of European Literature of the First Half of the 20th century)] / Elena Kovtun. – M., 2000. – 308 p. – [E-source] Access: <http://www.fedy-diary.ru/html/052011/13052011-06a.html>.

4. Королькова Я.В. О соотношении литературной сказки и фэнтези [Э-ресурс] / Королькова Я.В. // Вестник ТГПУ. – 2010. – Вып. 8 (98). – С. 142-144. – Режим доступа: http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/korolkova_ya._v._142_144_8_98_2010.pdf.

Korolkova Ya.V. O sootnoshenii literaturnoy skazki i fentezi [On the Correspondence of Literary Fairy Tale and Fantasy] / Korolkova Ya.V. // Vestnik TGPU. – 2010. – № 8 (98). – P. 142-144. – [E-source] Access: http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/korolkova_ya._v._142_144_8_98_2010.pdf.

5. Сапковский А. Пирог или Нет золота в серых горах / Анджей Сапковский. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://world.webhost.ru/Fen5.html>.

Sapkovskiy A. Pirug ili Net zolota v serikh gorakh [Pirug or There's no Gold in the Grey Mountains] / A. Sapkovskiy. – [E-source] Access: <http://world.webhost.ru/Fen5.html>.

6. Стиль автора и стиль перевода / [Новикова М.А., Лебедь О.Н., Лукинова М.Ю. и др.]. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 84 с.

Stil avtora i stil perevoda [Author's Style and the Style of Translation] / [Novikova M.A., Lebed O.N., Lukinova M.Yu. i dr.]. – K.: UMK VO pri Minvuze USSR, 1988. – 84 p.

7. Шама И.Н. Перевод – искусство понимать... / Шама И.Н. – Запорожье: Просвіта, 2005. – 240 с.

Shama I.N. Perevod – iskusstvo ponimat [Translation is the Art of Understanding] / Shama I.N. – Zaporozhye: Prosvita, 2005. – 240 p.

8. Шамякина С.В. Литература фэнтези: дифференциация понятия и жанровая характеристика / Шамякина С.В. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://www.philology.bsu.by/documents/>.

Shamyakina S.V. Literatura fentezi: differentsiatsiya ponyatiya i zhanrovaya kharakteristika [Fantasy Literature: Definition and Genre Description] / Shamyakina S.V. – [E-source] Access: <http://www.philology.bsu.by/documents/>

9. Attebery B. Fantasy as Mode, Genre, Formula / Brian Attebery // *Fantastic Literature: a Critical Reader* [ed. D. Sander]. – [E-source] Access: <https://www.books.google.com.ua/>.

10. Gamble N. Exploring Children's Literature / Nikki Gamble, Sally Yates. – London: SAGE Publications, 2008. – 217 p. – [E-source] Access: <http://books.google.com.ua>.

11. Grenby M. Children's Literature / Matthew O. Grenby. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008. – 233 p. – [E-source] Access: <http://books.google.com.ua/>.

12. Mandala S. Language in Science Fiction and Fantasy / Susan Mandala. – [E-source] Access: <http://books.google.com.ua/>.

13. Nikolajeva M. Fairy Tale and Fantasy: From Archaic to Postmodern / Maria Nikolajeva. – [E-source] Access: <http://digitalcommons.wayne.edu/marvels/vol17/iss1/8>.

14. Timmerman J. H. Fantasy Literature's Evocative Power / John H. Timmerman. – [E-source] Access: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1809>.

Shaposhnyk O.M. Personage Context of Fantasy: Translational Perspective

Abstract. The article highlights the problem of adequate rendering of fantasy personage context. In the article the conceptions of different linguistic schools (British / American and East European) concerning the peculiarities of fantasy personage system are analyzed and the main differences are detected. The author determines the convergent / divergent features of fantasy personage context in perspective of different literary traditions and specifies the impact of these distinctions upon the process and result of translation. In order to create an adequate target text (TT) a translator should take into consideration the genre-stylistic expectations of the source and target audience. Discrepancies in the genre-stylistic dominant of fantasy and characteristics of its personage context in particular stipulate certain differences in genre-stylistic expectations of TT recipients. While trans-coding a translator should recreate the text-topological features of fantasy that are invariant for the target culture.

Keywords: *fantasy, personage context, translation, genre-stylistic expectations, mythological characters.*

Шапошник О.Н. Проблема адекватного воссоздания характерологического контекста в переводе фэнтези

Аннотация. Статья посвящена проблеме адекватного воссоздания признаков характерологического контекста фэнтези в переводе. Проанализированы взгляды исследователей разных лингвистических школ (британской / американской и восточноевропейской), касающиеся особенностей организации системы персонажей фэнтези, и определены основные расхождения. Установлен характер различий в восприятии особенностей персонажного контекста фэнтези и их влияние на процесс и результат перевода. Для создания адекватного переводного текста переводчик должен учитывать жанрово-стилистические ожидания целевой аудитории. В свою очередь, расхождения в восприятии жанрово-стилистической доминанты фэнтези, в частности, особенностей характерологического контекста в разных литературных традициях обуславливают различия в жанрово-стилистических ожиданиях реципиентов исходного текста и перевода. Для создания адекватного переводного текста необходимо воссоздать инвариантные с точки зрения принимающей культуры текст-типологические признаки фэнтези на уровне характерологического контекста.

Ключевые слова: *фэнтези, характерологический / персонажный контекст, перевод, жанрово-стилистические ожидания, мифологические персонажи.*